

ÚJ TRENDEK, REMÉNYEK – A KIHÍVÁSOK ÖZÖNÉBEN



Az Országos Széchényi Könyvtár informatikai infrastruktúrája és könyvtárszakmai alkalmazásai megújulás előtt állnak. A megújítás nem egyszerűen folytatása a korábbiaknak, mivel az elmúlt években szinte minden megkérdőjeleződött, amit a könyvtárakról gondoltunk évszázadokig. A nemzeti könyvtár összetett és speciális szolgáltatásai (ISBN-azonosítás, kötelesepéldány-gyűjtés, nemzeti bibliográfia elkészítése, országos katalógus, tudományos alap kutatások és könyvkiadás, digitalizálás stb.), az OSZK felépítése, szervezete, munkaszervezése és az ezt segítő informatikai megoldások terén egyaránt újragondolásra és újrafogalmazásra érett.

A digitális paradigmaváltás keretében az informatika nyújtotta lehetőségek a világ publikációs, kommunikációs hozzáférési szokásait gyökeresen változtatták meg. A hagyományos hordozómédiumok elektronikussal bővültek, már nemcsak szerkesztőségek gondosan hitelesített termékei kerülnek a piacra, hanem szinte bárki bármilyen formában nyilvánosságra hozhatja írásait. Ma már nemcsak filmstúdiók és hívatásos fotósok „termelik” az új digitális felvételeket, köszönhetően annak, hogy a film- és fotótechnika mindenki számára elérhetővé vált. Emellett új alkotói anyagok (online fórumok, e-mail-levelezések, digitális hagyatékok stb.) sokszorozzák a keletkező tartalmakat. Feldolgozásra vár kultúránk jelentős hordozója, az internet is, megannyi értékes tartalommal. Az adatok mennyisége exponenciálisan nő. Mit kell gyűjteni? Ezek a trendek a nemzeti könyvtár gyűjtőkörének újragondolását, valamint új e-köteles jogszabályok megalkotását inspirálják.

Az intézményesített emberi erőforrással feldolgozhatatlan mennyiségű tartalom emészthetővé tétele megkívánja az intézményen kívüli emberi erőforrások mozgósítását (crowdsourcing) és az egyszerűbb felismerő mechanizmusokkal vagy bonyolultabb mesterséges intelligenciával történő gépi feldolgozást. A Google élen jár ebben – a digitális kor embere összetett kérdéseket tesz fel az egyablakos keresőn, és jó eséllyel releváns választ kap rá. Vajon segítője és kiegészítője ez a könyvtárnak vagy éppen a konkurenciája?

A könyvtárosi leírás formátuma, az adatok kapcsolódása egyáltalán nem triviális: a MARC leíró nyelv több mint kétezer leíró mezőre és almezőre duzzadva sem képes megoldani az adatok kapcsolatának sokszínűségét. Az új megoldások kidolgozói új katalogizálási szabványokat (pl. RDA), új adatcsereformátumot (pl. BIBFRAME), valamint új adatmodelleket és leíró filozófiákat (pl. FRBR) hoznak létre. A kapcsolt információk minden alrendszer számára elérhetőek, ami lehetővé teszi a specializált feldolgozást, a közösen használt és közösen bővített névterek létrejöttét. Az értelemtelis és értelemszerű feldolgozás, a szemantikus kapcsolódások tárháza nyílik meg a könyvtárosok előtt. A korábban Integrált Könyvtári Rendszereknek hívott szoftvereszközök kibővültek, immáron a digitális tartalmak katalogizálása és szolgáltatása (digitális könyvtár, webarchív, folyóiratszerkesztő) természetessé vált az újgenerációs Könyvtári Szolgáltatások Platformokon. A jogkezelés újradefiniálódik, az amerikai szabadabb jogkezelést a könyvtárosok Európa több országában szeretnék meghonosítani.

A hozzáférés forradalma mindent megváltoztat. Elég a világháló ahhoz, hogy egy adott helyszínen bármit megtehessen a könyvtári élet bármelyik szereplője: a kiadó, a szerkesztő, a tudós, az olvasó, a könyvtári állományt feldolgozó. A szolgáltatás és annak igénybevétele már egyáltalán nincs konkrét helyhez kötve. A technológia minden platformon mindenre alkalmas, minden helyszínen, ahol a hozzáférés biztosított. A munkaszervezés új, korábban elképzelhetetlen lehetőségei nyílnak meg: a felhasználók helyi kötöttség nélkül férhetnek hozzá az emberiség digitálisan születő vagy digitális formában is hozzáférhetővé tett kincseihöz.

Hol áll ebben a folyamatban a magyar nemzeti könyvtár e-szolgáltatási igazgatósága, és mit tett az elmúlt három esztendőben?

Az alpműködésünk fenntartása természetesen elvárható, de megvalósítása egyre nehezebb: ebben az időszakban is üzemeltettük az egyre nehezebben üzemeltethető infrastruktúrát (a működésünket átmenetileg megmentő juttatással 2015–2016-ban az

EMMI-től) és a jócskán elavuló szoftvereket. Több külsős cég fizetség nélkül végezte a rábízott feladatokat, kollégáink az alacsony fizetések és a rossz munkakörülmények ellenére álltak folyamatosan helyt. A weboldalaink részben megújultak, több korábban elkészült tematikus szolgáltatás viszont még vár arra, hogy modernebb megoldással szolgáljunk. Működik a digitalizálási szolgáltatásunk, igaz, egyre elavultabb gépeken és szoftverkörnyezetben. A digitális könyvtárunk, a MEK és a kapcsolódó szolgáltatások (EPA, HUMANUS stb.) változatlanul üzemelnek. Mindegyik területen megérttek arra a rendszerek, hogy ne csak az elkötelezett kollégák lelkesedése pótolja ki a hiányokat, hanem egy tervezett, finanszírozott megújítás történjen.

Nemcsak a meglévő fenntartás biztosítása, hanem az előrettekintés, a jövőbeli rendszer megtervezése is jelentős hangsúlyt kapott a munkánkban. Rendszeres műhelymunka indult: a meglévő szoftvereink fejlesztői és a könyvtár informatikai munkatársai havi rendszerességgel egyeztettek arról, hogy a meglévő szolgáltatásokat milyen irányba kellene továbbfejleszteni. Ide külső cégeket, egy adott témakör elismert szakembereit is meghívtuk, például a névterekéről és a statisztikájáról folyó egyeztetésekre. Ellátogattunk Európa több nemzeti könyvtárába az ún. jó gyakorlat megismerése érdekében, és hogy szövetségeseiket keressünk hosszú távú, stratégiai céljaink megvalósításához (Prága, Madrid, Koppenhága, Róma, Lipcse és Frankfurt am Main, Bécs, Luxemburg). Meghívtuk a könyvtári rendszerek legfontosabb fejlesztőit, akik egész napos előadásokon és fórumokon mutatták be gyorsan változó eredményeiket. A megoldását az utóbbi években bemutatta az OCLC, a világkatalógus (WordCat) és a személynévtér (VIAF) üzemeltetője, aki a globális könyvtáros szövetség, a könyvtáros információelérés átfogó rendszerének élharcosa, jelmondata: „Ami ismert, meg kell osztani”; az ExLibris, az egyik legátfogóbb modern felhő alapú könyvtári rendszer fejlesztője és üzemeltetője; a Monguz Kft., amely hazánkban a legjelentősebb könyvtári-rendszer szolgáltató; az @cult, a legmodernebb Bibframe-t, az RDA- és FRBR-szabványokat, nyílt adatkapcsolatokat (Linked Open Data) alkalmazó, informatikailag a leginnovatívabb adatkezelést megvalósító könyvtári rendszer megalkotója. A Future of Libraries Is Open – FOLIO kezdeményezés és közösség nyílt forráskódú, moduláris keretrendszert hozott

létre, amelyben a fejlesztők, üzemeltetők és könyvtárak szabadon alakíthatják ki testreszabott rendszereiket, szabadon kezelve nemcsak az üzemeltetés, hanem a fejlesztések és módosítások kérdését.

Az ország 20 könyvtára 2016 decemberében aláírt egy szándéknyilatkozatot, miszerint „szükséges áttérni egy közös, újgenerációs, felhő alapú könyvtári platformra”. Ennek az összefogásnak a keretében a könyvtárak közösen dolgoznak azon, hogy az OSZK informatikai megújulásának, OKR nagyprojektjének keretében egy minden típusú könyvtár számára használható, felhő alapú megoldás jöjjön létre, amely nyitott a könyvtárak beköltözésére. Az országos szolgáltatások kialakítása, adatfeltöltése és karbantartása szintén közös összefogással valósul majd meg.

A 2016–2018 közötti időszakra a kormány egy nagyon jelentős fejlesztési keretet bocsájtott nagyrészt a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökségen keresztül rendelkezésre, hogy ez a rendszerek integrált megújulását lehetővé tegye a meglévő elavult rendszerek teljes lecserélésével, a hardver és a szoftver területén egyaránt: megújul az OSZK munkatársainak és olvasóinak munkáját segítő eszközpark, jelentős tárolókapacitás áll majd rendelkezésre, kialakul egy korszerű, országos hatókörű digitalizáló műhely, megújul a rendezvény- és kiállítótermek technikai infrastruktúrája, és megújul az OSZK szervezete és szolgáltatásai is.

2018 elejére, e sorok lejegyzéséig sajnos a projektben fellépő nehézségek miatt az OSZK infrastrukturális helyzete még lényegében nem javult, sőt katasztrofálisabb lett, a hardverkörnyezet megújítása még nem történt meg, de a beszerzések részben már elindultak.

A megálmodott könyvtári rendszer igénypontjait 2017 első felében ugyanakkor már megalkották az együttműködő könyvtárak, és az év folyamán kiírták a beszerzési eljárást is. 2018 elején kerülhet sor a tenderfolyamatban a legalkalmasabb jelölt kiválasztására, és a szállítónak a szerződéskötés után 12 hónapon belül kell majd megvalósítania a kiírásban nagyon részletesen megfogalmazott elvárásokat. Ez a hagyományos könyvtári funkciók megvalósításán kívül számos újdonságot is tartalmaz majd: a digitális, illetve elektronikus tartalmak teljes körű integrációját, az újfajta tartalmak feldolgozását és szolgáltatását, a szerzői jogok alapján megvalósuló hozzáféréskezelést, és sok olyan dolgot, amely egy modern 21. századi könyvtári/közgyűteményi rendszerben alapkövetelmény. Ezen felül reméljük, hogy az elterjedt funkciókon túl előremutató újdonsá-

gokat is tartalmazhat majd az általunk megálmodott rendszer, részben az új szemantikus kapcsolódások kiaknázásával (ontológiák, kapcsolati szótárak, új adatcseré formátumok, mesterséges intelligencia), részben pedig a konzorcialis együttműködési struktúrára keresztül, amely nemcsak az intézmények, hanem minden szereplő (kiadók, szerzők, kutatók, diákok, érdeklődő olvasók stb.) bekapcsolódását lehetővé teszi egy nyíltan bővíthető rendszerben. Ehhez kapcsolódik majd a megújuló digitalizációs keretrendszer, amelybe szintén bármilyen intézmény bekapcsolódhat. A több mint tíz éve megálmodott Magyar Internet Archívum (MIA) is ennek mentén végre megvalósulhat. A webaratás és webarchiválás a digitális kor dokumentumainak összegyűjtését és megőrzését teszi majd lehetővé, hogy ne vesszenek el ezek a tünékeny kincsek se. Ez is bekapcsolódik a nagy, országos könyvtári rendszerbe, lehetővé téve a munkamegosztást és a feltárt kincsek teljesebb körű szolgáltatását.

A legfontosabb jellemzője a rendszereinknek a nyitottság, a megosztásra való törekvés. Az egyedi fejlesztéseket nyílt forráskódúvá szeretnénk tenni, és rendelkezésére bocsájtani a világ könyvtáros közösségének. A rendszereket mindenki számára elérhetővé szeretnénk tenni egy rendkívül összetett és finomhangolt jogszabási rendszeren és minősítési struktúrára keresztül. A feldolgozás, kölcsönzés, digitalizálás minden munkafolyamata átívelhet intézmények és intézményeken kívüli együttműködők között, az eredményeket a résztvevők szintén megoszthatják. A szerzői jogi

információk megadásával a kiadók és a jogtulajdosok olyan elérési hálót építhetnek ki, amelyben nagyon könnyen azonosíthatóvá és szolgáltathatóvá válik az eddig kevésbé elérhető kincs. Ez a háló nemcsak a hagyományosabb publikációk, hanem a tudományos művek cikkeire, hanganyagaira, előadásaira, honlapjaira is kiterjed. A rendszer a választás és a bővíthetőség szabadságát kínálja. Moduláris felépítésével minden résztvevő a neki legmegfelelőbb munkafolyamatot választhatja, paramétereizálhatóságával a rendszer testreszabható, konfigurálható minden elképzelhető igényre. A felhő alapú rendszer, miközben leveszi az informatikai üzemeltetés terhét a rendszer használatáról, megengedi, hogy benne saját gyűjteményeket, munkafolyamatokat alakíthassanak ki, saját arculattal, az intézményekre és az egyedi gyűjteményekre jellemző sajátosságokkal.

A könyvtárak jövője nyitott. Nemcsak az OSZK, illetve a magyar könyvtárak, hanem a világ minden nagyobb, nemzeti könyvtára keresi a helyét a körvonalazódó digitális korszakban. A résztvevők összefogására egyértelműen szükség van ahhoz, hogy maguk a felhasználók is a folyamat alkotóivá válhassanak. Csak ez biztosíthatja, hogy egy modulárisan felépített, komplex rendszer jöjjön létre, amelynek alkotói és fenntartói egyaránt szabadon érvényesíthetik egyedi igényeiket.

Lendvay Miklós

lendvay.miklos.at.oszk.hu